

Az osztályharc gyengeségének és a baloldal néhány problémájának jelentősége Romániában

I. 1. Néhány tény

1. A baloldal egyik legegyszerűbb, ám ugyanakkor legérdekesebb problémája, hogy milyen álláspontra helyezkedik a jobboldallal, illetve a jobboldali politizálással szemben. A baloldal ezeket bizonyosan ellenzi, de milyen okból? Hogy a jobboldal a tőke érdekeit tükrözi és képviseli, míg a baloldal – úgymond – a kizsákmányolt bérmunkások érdekeit helyezi előtérbe. Ennek értelmében a baloldalnak meg kell kérdőjeleznie és vitatnia kell a fennálló társadalmi struktúrát, az erőviszonyokat és a társadalmi struktúrákon belüli polarizációt. Semmilyen szófordulat vagy metafora – amelyek immár klisévé váltak, és míg jelentésüket egyesek ismerik és helyesen használják, addig mások a dolgok valódi állását igyekeznek idejétmúlt, ködös álcák mögé rejteni, a politikai diskurzusba emelve a kiforgatott szavakat és érveket – nem helyettesítheti ezt a feladatot. Amennyiben mégis erre kerül sor, akkor mindez a baloldal adott szintjére, illetve konkrétan történelmi válságára mutat rá.

A társadalmi struktúráról folytatott állandó és nyílt vita lényege annak tisztázása, hogy vajon racionális és realiztikus-e még az érvekben az osztályok, az osztályharc, illetve a végcélnak tekintett osztály nélküli társadalom terminológiáját használni. Továbbá: ezek között a keretek között mit jelent, ha a „dolgozók” érdekében beszélünk? Így tehát a jelenről folytatott vita előfeltétele a modern baloldali elmélet, mindenekelőtt Marx és a marxizmus történetének ismerete.

Egy olyan perifériális országban, mint Románia, de másutt is, a kapitalizmus jelenleg uralkodó transznacionális formája következtében a kizsákmányoltak elsődleges és leginkább egyértelmű ellenségének a külföldi s mindenekelőtt a multinacionális tőke tűnik. Mindazonáltal a baloldalnak el kell kerülnie a nacionalista szlogeneket, amelyek a nemzeti tőkéhez közelítenék, és a jobboldal játékszerévé tennék. Amennyiben a baloldal nem szögezi le egyértelműen, hogy a probléma nem a „külföldi” tőke, hanem a tőke általában – a strukturális osztályellenség, amely képes túltenni magát mindenfajta nemzeti skrupuluson (hiszen

történetileg és logikailag az őt tápláló forrás mindig is éppen annyira a nemzeti, mint a külföldi munkaerő volt) –, akkor semmissé teszi saját jellegzetességeit, és a jobboldali stratégiával keveredik össze. Ezzel hátráltatja az osztálytudat fejlődését, és így időt engedélyez a kapitalista viszonyok számára.

Ha az ellenség kérdésétől eltekintünk, akkor a gazdaságpolitikák válnak a politikai nyomásgyakorlás legfontosabb célpontjaivá, és egyben világosan mutatják az effajta nyomásgyakorlás tétjeit. Progresszív adózást válasszunk, vagy liberális, „egyenlő” adókat? Vajon a szociális (beavatkozó) állam a megfelelőbb, netán a minimális állam mellett kellene döntenünk? A talk-showkban folyó végtelen szövegelések, ahol a „baloldal” soha nem fejt ki részletesen álláspontjait és indokait, azt mutatják, hogy ez a fajta „baloldal” nem jelent valódi alternatívát a jobboldallal szemben, hiszen mindkettő ugyanahhoz a fajta politikához tartozik, vagyis konzerválja és erősíti a hatalmi leosztásokat, az alávetés-alávetettség rendszerét, végső soron a munkaerő kizsákmányolását. Valójában *a szociáldemokrata gazdaságpolitikát soha nem lehetett, és ma sem lehet megkülönböztetni az explicite jobboldali gazdaságpolitikától*: az arányos adózás nem sokat segített, vagy segít ma az alacsony és közepes bérből élőkön, hiszen a magas bérekből, vagyonokból és profitokból begyűjtött adótöbbletet ellensúlyozzák 1. azok az adókedvezmények, amelyeket egy cég az első öt évben kap, 2. a magas beosztású tisztviselőknek járó privilégiumok,¹ amelyek a tényleges fizetések több százszorosát is kitevő jutalékokból állnak, és az egyes bürokratikus egységeken belüli titoktartás burkolja homályba őket, 3. az állami tulajdon megdézsmálása olyan magas beosztású tisztviselők által, akik önmaguk, netán rokonaik és ismerőseik révén az új burzsoáziát alkotják, 4. a minimális állam, amely csak a hadseregre, a hírszerzésre és az egyházakra költ, és még véletlenül sem az ország infrastruktúrájának fejlesztésére (és nyilvánvalóan nem a szinte teljes mértékben privatizált iparra és mezőgazdaságra), 5. az egybefonódó csúcsbürokrácia és a plutokrácia által gerjesztett óriási mértékű korrupció, 6. az a tény, hogy 1990-től Románia külső adósságállománya, függetlenül attól, hogy milyen politikai színezetű kormányzatok követték egymást, exponenciálisan növekedett, és 7. hogy az elmúlt két évtized során a jó szociáldemokraták által elzálogosított jövő csak azért nem gerjesztett óriási tiltakozást és munkanélküliséget, mert a munkaerő külföldre emigrált, a politikai harcokat pedig elnyomták és elködösítették.

A jelenlegi válság által felélesztett társadalmi tudatosságot még mindig ugyanazokkal a taktikákkal – így a „komoly” parlamenti pártok időnkénti szakadásával és újraegyesülésével – ködösítik el, és azzal, hogy az embereket manipulálva és összezavarva visszatartják őket bármiféle jelentősebb kritikai aktustól és a változásra irányuló cselekedetektől.

Ezek a taktikák jellemezték és jellemzik a szociáldemokráciát is. Valójában ez a „baloldal” az átláthatóság és a privilégiumok tekintetében még a jelenleg hatalmon lévő jobboldalnál is konzervatívabbnak bizonyult:

csupán a mai „népi” kormányzat támadta az állam működésének átláthatatlanságát, és az elmúlt két évtizedből örökölt privilégiumok burjánzását.

2. A jelenlegi romániai államelnök és a mostani kormányzat deklarálta jobboldaliak. Ebből következően a kormány meg akarja adóztatni az összes nyugdíjat, beleértve az 1000 lej alattiakat is (ez kevesebb, mint 250 eurót jelent havonta). De ugyanakkor ez az egyetlen kormány, amely *támadást indított a bürokrácia felső rétegének kiváltságai ellen*, csökkentette óriási fizetéseiket és nyugdíjaikat, amelyek nem csupán Románia gazdasági helyzetéhez, de általában véve ezeknek a csúcsbürokratáknak a teljesítményéhez képest is igencsak túlméretezettek. Ebből a szempontból nem számít, hogy ezeket az intézkedéseket a gazdasági válság váltotta ki, és céljuk az egész politikai osztályból kiábrándult tömegek elkápráztatása volt, hiszen sem a szociáldemokraták, sem pedig a liberálisok soha nem szóltak egy szót sem a privilégiumok ellen. Természetesen, mivel a jobboldalról van szó, ezek a támadások nem voltak következetesek, és a mai napig sem azok: a papok és a főbírók jövedelme például továbbra is érinthetetlen marad, míg a rengeteg nyugállományú tábormok és ezredes nyugdíját egy – de az is lehet, hogy öt – év múlva fogják felülvizsgálni. Mindazonáltal helyes az az alapelv, hogy a munkavállalóknak a közösségi nyugdíjalapba befizetett járulékaik korreláljanak a később kapott nyugdíjuk nagyságával.

Ebből a szempontból az általános bércsökkenésnek, a nyugdíjak, illetve az egyéni vállalkozók és a kisvállalkozások profitcsökkentésének fogadtatása a közvéleményben nem csupán azt mutatja, hogy a népesség túlnyomó része a társadalmi struktúra nem bürokratikus kategóriáival rokonszenvez (vagy inkább csak a bürokrácia alsó és középső rétegével, és nem a magas bürokráciával), de egy olyan igazságérzetet, a korrektség iránti fogékonyságot is, amely az emberi öntudat része, és ennek megfelelően eléggé erős. Természetesen az emberek össze vannak zavarodva, kevés az önbizalmuk, csalódtak, kétségbeesettek, elidegenedettek és féltik saját létbiztonságukat és jövőjüket, de igazságérzetük miatt nem hajlandók a lármás csúcsbürokrácia mellé állni, vagy annak védőernyője alá húzódni.

Éppen emiatt váltak érdektelenné a bércsökkenések elleni nagy demonstrációk 2010 májusában és júniusában, mivel a szakszervezetek *ad hoc* szövetségbe tömörültek a főbírókkal, akik az átlagnál tízszer-harmincszor magasabb béreikért és nyugdíjaikért küzdöttek.

Ugyanakkor számtalan hétköznapi ember igenis tudatában van, hogy 1. ők maguk is megsértették már a törvényt, hogy meg nem érdemelt szociális juttatásokhoz férhessenek hozzá, vagy éppen lopjanak, 2. ők maguk is egoistának bizonyultak, és csak a saját jólétükkel törődnek,² az állam és az úgazdagok nevében követelnek segítséget, és azok mellé állnak, akik egy adott pillanatban többet juttatnak nekik, még akkor is, ha ezeket az úgazdagokat *társadalmi* immoralitásuk miatt kivétel nélkül

lenézték korábban, és ma is megvetik. Az emberek számára magától értetődik, hogy egy olyan társadalomban, ahol „a nagyok” legálisan lophatnak – hiszen a magántulajdon „szent” –, és ahol 1990 óta az állami tulajdont lerabolták mindazok, akik lehetőségeik és kapcsolataik következtében ehhez elegendő hatalommal rendelkeztek és eléggé gyorsnak bizonyultak (a korábbi bürokrácia és a sztálinizmus privilegizált rétegei), ott a túlélésért vagy egy komfortosabb mindennapi életért lopni nem lehet immorális. Ám a túl nagymértékű társadalmi különbségek, a teljes csúcsbürokrácia – az igazságügy, az államirányítás, az egyházak, a rendőrség, a hírszerzés – kevésbé hatékony működése, a korrupció, és általában az ország helyzete nem készítette arra a tömegeket, hogy csatlakozzanak a szociáldemokraták és a velük meglepő szövetséget kötő liberálisok „tiltakozásához”.

A „kongresszusokon”, a „konferenciákon” és a választási rendezvényeken, a bérek és nyugdíjak csökkentését ellenző „szakszervezeti” gyűléseken ott voltak a politikai „elit”, a szakszervezeti bürokrácia és a kiváltságos rétegek képviselői, ám politikai szerepléseiket, „civil kurázsijukat” a megszorító intézkedések sújtotta szegények tömegei fizették meg. A fizetések és nyugdíjak csökkentésének elnapolását követelők (beleértve azokat a főbírókat, akik szavazataikkal törvénytelennek nyilvánították *saját* jövedelmeik csökkentését) egy szót sem szóltak ezeknek az embereknek az érdekében, és mélyen megfélemeztek „protestáló” hajlamaikról.

3. Július elején egy obskúrus „szélsőbaloldali” párt nevét „Kommunistára” változtatta. Programja sztálinista: az összefüggéstelen nosztalgia, a nacionalizmus (amely vallási sötétséget is jelent), az emberek közötti különbségek és az emberi jogok modern felfogásának elvetése, valamint az elmélet és az önkritika elutasítása jellemzi.³ Nem célja, hogy legalább az – általában véve korrekt – aktuális törvények, a politikai demokrácia, az átláthatóság és a politikai tisztesség (amely nyíltan nem ellenzi a magántulajdont és a kizsákmányolást, csupán az eltúlzott, neoliberais politikát) betartására ösztönözze a politikai osztályt; a párt a hatalom megragadására törekszik, hiszen ez a vágya mindenfajta politikai bürokráciának. De vajon miért? Nem ez az első és egyetlen „szélsőbaloldali” párt, amely a hatalomról álmodik, és mindegyik úgy formálódott ki, hogy többé-kevésbé radikálisan baloldali irányzatokat összegyűjtve és kontrollálva valamiféle szövetségre léptek a szociáldemokráciával, és nem törekedtek arra, hogy álláspontjukban valódi politikai tennivalókat és alternatívákat kínáljanak. Így a romániai „kommunisták” ismét elszalasztották annak a lehetőségét, hogy *internacionalisták* legyenek, „gondolkodó párttá” alakuljanak (újragondolva a forradalom és az osztályharc formáit).⁴ A többi „baloldali” párthoz hasonlóan a „kommunisták” egyszerre 1. az elégedetlenség és az esetleges radikális ellenállás kontrollálásának eszközei, amelyek az ellenállást a rendszerre nézve veszélytelen moz-

galommá konvertálhatják; illetve 2. arra szolgálnak, hogy a kommunista jellegű értékeket diszkreditálják és nevetségessé tegyék.⁵

4. Még két példa arra, hogy túl kellene lépni az 1989 utáni Romániában uralkodó állapotok pusztá kritikáján: a Nemzeti Integritási Ügynökség (ANI) kiherélése, valamint az a heves küzdelem, amellyel az egyetemek hűbérurai saját teljhatalmukat védelmezik. Június végén egy pártközi *ad hoc* parlamenti „koalíció” (amely jórészt szociáldemokrata és liberális parlamenti képviselőkől állt) és a főbírák módosították az ANI-ra vonatkozó törvényt, és a szervezetet tartalom nélküli üres formává alakították. Az Európai Bizottság július 20-án kelt éves jelentésében már felfigyelt a korrupcióval, az érdeklődésekkel és az átláthatatlansággal szembeni törvénykezési reformok hiányosságaira.⁶ Az Európai Bizottság nyomása kedvező hatású, és az ANI valószínűleg⁷ visszanyeri majd befolyását, ám az, hogy az uralkodó elit a *törvényeket semmibe véve mindig a nyilvánosság elkerülésére törekszik*, igen jelentős szempont. Akárcsak a egyetemek vezetőinek esetében: az ő tiltakozásuk is abból ered az új oktatási törvény tervezetével szemben, hogy félnek az átláthatóságtól, attól, hogy megítélhető legyen, hogyan is irányítják valójában intézményeiket; vagyis félnek a demokratikus felelősségvállalástól.⁸

5. Egy nyár végén szerkesztett könyv azt mutatja, hogy a román közértelemiségiek még mindig a politikai osztály különféle részeinek támogatásával, az azokhoz való törleszkedéssel foglalatoskodnak: a könyv által adott „alternatíva” annyiban áll, hogy (a mai „népi”-liberális demokrata koalíciót leváltva) ismét a liberálisok és a szociáldemokraták vigyék a prímet az ideológiai manipuláció terén, és az ellenzék csupán a privilégiumok lebontásával foglalkozzon; a kötet szerzői éppen ebből terítenek asztalt maguknak. Egyik „kihívó” sem kritizálja az egyetemi turizmust, a színekúrák kínálta állásokat mindannyian lelkesedéssel fogadják, és intellektuális gyávaságuk arra készíti őket, hogy az emberekre soha ne kantiánus szellemben tekintsenek, hanem csak saját egyéni jólétükre összpontosítsanak. Soha nem támadják azt, hogy a kulturális jobboldal 1989 decembere előtt részlegesen, majd azt követően totálisan visszaszerezte befolyását, hiszen éppen ez a kulturális jobboldal legitímálta és legitímálja a kulturális bürokráciát. Az egyetemi értelmiség híján van a társadalmi ideáloknak,⁹ és egyáltalán nem keres szociális alternatívákat.

A jelenlegi Románia társadalmi modelljeként az összes szerző meglátása szerint a nyugati kapitalizmus szolgálatára.¹⁰ De vajon milyen nézőpontból sikerült ilyen eredményre jutniuk? Abból a „liberális szociáldemokráciából” indulnak ki, amely egy szót sem veszteget az emberi jogok jelentésére és kiterjesztésük szükségességére. Azonban: gazdasági szempontból a fejlett kapitalizmus nem csupán a centrum–periféria kapcsolatokat feltételezi, hanem (a tőke transznacionális jellegének erősödésével) a jóléti

állam fokozatos lebontását és a centrum kellős közepén lévő „perifériák” robbanását is. Politikai szempontból a képviselői demokrácia oly sok sebből vérzik, hogy az értelmiségiek nem vállalhatják fel anélkül, hogy alapjaiban kritizálnák. Társadalmi szempontból a fejlett kapitalizmus magában foglalja a bürokráciát, és az ember nem beszélhet úgy az elitekről, hogy szándékosan összekeveri a professzionális és a politikai eliteket, és hallgatólagosan azt sugallja, hogy a társadalmi polarizáció (elitek és tömegek) természetes és örökkévaló lenne.

1. 2. A teendők

A fenti tények alapján mi a teendője egy következetes baloldalnak? A túláradó manipuláció következtében ez a következetes baloldal gyenge; de még ha erős lenne is, amíg nem alakul ki mögötte tömegtámogatás – vagyis a mély társadalmi válság talaján, a baloldali militánsok hosszú, önfeláldozó heroikus küzdelme után a baloldali elemzés nem győz meg jelentős társadalmi rétegeket –, addig a baloldal nem gondolhat reálsan a hatalom megragadására.

Ugyanakkor a következetes elmélet és kritika eszközeivel afelé *lökheti* az egész társadalmi felépítményt, hogy annyi baloldali jellegű célt tűzzön maga elé, amennyit csak tud.

Egy olyan országban, mint Románia, az első dolog, amely ellen nyomást fejthet ki a baloldal, a *privilegiumok* léte¹¹ – ugyanakkor egy rendszerszintű válság idején a kapitalizmus általános tendenciája a privilegiumok kikényszerítése.¹² Bár a privilegiumok a premodernitás jelei, és a nagytőke nem egy képviselője is támadja őket, a privilegiumok általánosan a csúcsbürokráciához kötődnek, amely mint olyan, a kapitalizmus egyik legjelentősebb támogatója. Éppen ezért a privilegiumokkal szembeni ellenállás jórészt a közsférában elért kiváltságok ellen irányul. Azonban a hatalmon lévő demokrata liberálisok láthatólag nem csupán a közsférában osztogatott privilegiumokat szándékoznak csökkenteni, hanem megkurtítanák magukat a közszolgáltatásokat is, hogy ezáltal több állami forrást lehessen a magánszféra támogatására átirányítani. De valóban tudna-e abból is profitálni a magánszektor, ha csupán a privilegizált rétegek veszítenének jövedelmükből? Ez az oka, hogy a jobboldal csak következtetlően támadja a privilegiumokat, arról nem is beszélve, hogy a privilegiumok nem csupán egy túlhaladott rendszer avított emlékei, hanem a rendszer jelenlegi válságának jelei is: regnálásának végéhez közeledve a kapitalizmus saját korai formájára kezd emlékeztetni, amikor a bürokrácia erős volt, és a privilegiumokat teljesen természetesnek tartották.

Egy másik szempont, amelyet a következetes baloldalnak hangsúlyoznia kell, a *bürokrácia csökkentése*: a szinekúrák megszüntetése, és a hatékony irányítás meghonosítása mind a felső, mind pedig az alsó

szinteken. De vajon hol lesznek majd munkahelyek, mikor az emberi munkaerőt kiváltó új ipari forradalom hatására az állások száma drámai mértékben csökken? Hát a baloldal hagyományosan nem a foglalkoztatottság növeléséért harcol?

Mi lehet itt az álláspontunk alapja? Arról van szó, hogy *csupán a hamis és értelmetlen munkahelyek* (gondoljunk csak a hadseregre, a különféle biztonsági őrkre, a rossz menedzsmentekre és az egyházakra, a rengeteg adminisztratív állásra) *számának csökkentésével* jelenhetnek meg valódi formájukban a dominancia-alávetettség strukturális viszonyai, amelyeket nem homályosít el a parazita foglalkozások és munkahelyek áradata. Kik tartoznak a bürokráciához, és melyek azok a foglalkozások, amelyek ellentétben állnak általában véve a kapitalizmus logikájával, a hatékony irányítás szükségleteivel, illetve a korrektség elvárásaival? Túl összetett probléma ez ahhoz, hogy néhány szóval elintézhessük. Elég, ha megemlítjük a számtalan igazgatót, főnököt és vezetőt, az irányító és privilegizált rétegek megannyi tagját. És ne feledkezzünk meg róla, hogy hány elszegényedett munkanélküli számára jelent megoldást a hadsereg, vagy nézzük a minden rendű és rangú papok és szerzetesek hihetetlen burjánzását, akiket a különböző teológiai főiskolák és fakultások ontanak, vagy a jogi karokon végző jogászok és ügyvédek tömegeit, akik már pályakezdőként munkanélküliek lesznek (leszámítva néhányukat, akik politikai pályára lépnek), netán a biztonsági tanácsadók és biztonsági őrök sokaságát, akiket a biztonsági cégek a VIP-ek és tulajdonuk megóvására alkalmaznak. És – amint azt jól tudjuk – a rendszer válságának időszakában az államnak nincs pénze olyasféle társadalmi szolgáltatásokra, mint a kultúra vagy az egészségügy, de rengeteget költ a rendőrök és a börtöncellák számának növelésére, amelyek mindazonáltal nem bizonyulnak elegendőnek.

Két dolgot szeretnék itt megjegyezni. Először is, a baloldalnak nem szabad arra számítnia, hogy majd a kapitalizmus logikája automatikusan magától csökkenteni fogja a bürokráciát és az abszurd foglalkozások számát, hiszen az elsősorban a magánérdekeltségek eszköze: manapság a szimfonikus zenekarok tagjai és a múzeumi teremőrök könnyen munkanélkülivé válhatnak, hiszen a tőkének inkább olyan emberekre van igénye, akik anyagi javakat fogyasztanak, és nem annyira a kultúrával foglalkoznak. Másodsorban, éppen a parazitajellegű és felesleges foglalkozások csökkentése vezet a *kreatív munkák szükségességét és lehetőségét felismerő tudatosság* kialakulásához.¹³

Egy másik aspektus a következetesen felfogott *demokráciáért* folytatandó harc. A törvények teljes betartása, és az a törekvés, hogy a politikai gyakorlat és a bürokrácia autonóm tendenciáinak konkrét kritikájával túllépjen a demokrácia formalista jellegén, valamint a *gazdasági és társadalmi jogokért folytatott harc* is olyan eszközök, amelyek segítségével a következetes baloldal meghatározhatja jelenlegi szerepét. Hogy egy konkrét példát vegyünk: az ember nem léphet fel hatékonyan

a pauperizálódás csökkentéséért, ha egyben nem kritizálja azokat a privilégiumokat, amelyek bizonyos rétegek számára lehetővé teszik, hogy kimaradjanak a jóléti állam általános leépítésének kedvezőtlen hatásaiból; hiszen ami egyesek számára állami szubvenció, az mások számára költségként jelentkezik. Egy másik példa: a kapitalizmus jelenlegi rendszerszintű válságában mind több és több állami és magánjellegű támadás történik az olyan modern alapelvek ellen, mint az ártatlanság vélelme, a tiltakozás és az ellenállás joga; a következetes baloldalnak lehetősége van nyomást kifejteni a társadalmi felfordulás és az erőszak terjedésével szemben azért, hogy *tartózkodik az ilyen támadásoktól*.

Mindezen eszközökkel a baloldal jobban megértheti a politikai helyzetet, és fejlesztheti a tömegek politikai tudatosságát.

A nyomásgyakorlás nem csupán elméleti, de gyakorlati cél is egyben. De a nyomásgyakorlás *praxisa* természetesen folyamatos elméleti munkát is igényel.

1. 3. A „baloldal” kritikája

Mindezidáig egyetlen romániai baloldali párt sem vállalta fel ezeket a feladatokat. Vagy az explicit jobboldal partnerei voltak, vagy a kormányzat megbízottai, netán a kerítés tövében acsargó kutyák, akik bárkinek hajlandók a farkukat csóválni, aki koncot vet nekik. Így például amióta a globalizáció delokalizálta a tőkét, a szakszervezetek mindenütt válságban vannak. 2010 első felében a romániai szakszervezetek a megszorító intézkedések elleni demonstrációikkal kevesebb embert tudtak megmozgatni, mint egy-egy azonos időben tartott rap-koncert. Ez nem csupán azért volt így, mert az ipari munkásosztály válságba került (részben a tudományos-technikai forradalom, részben pedig a román ipar 1989 decemberét követő szétverése miatt), hanem azért is, mert a teljes költségvetési szektort lefedő szakszervezetek azt a csúcsbürokráciát is „képviselték”, amely privilégiumainak csökkentése ellen küzdött, és így nem volt tovább hitelük az egyszerű emberek szemében.

Tekintetbe véve, hogy a szakszervezetek mindmáig csupán a pártok, azok közül is legfőképp a szociáldemokraták „népi” támogatóiként funkcionáltak, jól látszik a romániai baloldal egyik legfontosabb problémája: csupán pénzt követelt a szociális célokra – azt is inkább az államtól, mint a magántulajdonosoktól, hiszen egyszerre támogatta a nyereségadó, valamint a munkáltatók által az állami szociális alapba történő befizetések csökkentését – és nem kérdőjelezte meg általában véve a magántulajdon szabta viszonyokat. Ebből a szempontból *egység és folytonosság figyelhető meg a „baloldal” minden irányzata között*.

Ez a „baloldal” csupán a politikai bürokrácia egy részének trükkje, amelynek nincsenek sem modern gondolatai, sem specifikus baloldali ideáljai, és csupán a hatalom megszerzésének célja mozgatja, hogy így

szivattyúzhassa el az állami pénzeket és biztosíthassa tagjainak személyes gazdagságát. A „baloldali elit” még a Weber *Protestáns etikájában* megfogalmazott kapitalista tulajdonosi szemléletet sem érzi magáénak: 1989 decemberét követően éppen ez az „elit” volt az első, amely az állam legnyíltabb lerablását, és saját tagjainak hivalkodó luxuséletét támogatta. A nacionalista szlogenektől eltekintve még a hazafias értékektől is távol állt; ez a „baloldali elit” annak a fejszének a nyele, amely az országot sújtja.¹⁴

A baloldal gyenge minősége miatt a romániai jobboldal sem lehet magas szinten. Ebben az összefüggésben a nyíltan jobboldali demokrata liberálisok megkezdték ugyan a privilégiumok csökkentését, ám a belső modernizáció kísérletéért cserébe még jobban alá kellett vetniük az országot a kapitalizmus nemzetközi erőinek, ugyanúgy, ahogyan azt a szociáldemokraták is tették. Az viszont, hogy a demokrata liberálisok a privilégiumok csökkentéséből csak politikai tőkét akartak kovácsolni, illetve minderre csupán a válság nyomása alatt került sor, ebből a szempontból nem számít: a szociáldemokratákat még az ilyen célok sem tudták rávenni efféle intézkedésekre.

Miért vagyok én ennyire dühös a romániai szociáldemokráciára? Mert a modern értékek átvétele és a privilégiumok csökkentése valójában baloldali célok, ám ezek a célok semmiféle visszhangot nem keltettek a romániai „baloldal” és értelmiségi képviselői körében. Nem törekszenek következetes modernizációra, egybefonódtak és mindmáig egybefonódnak a privilegizáltakkal, sőt még a Felvilágosodás értékeit sem képviselik – hogy a kommunista értékekről ne is szóljunk –, csupán (bár eléggé leplezett módon) az egykori sztálinista *nómenklatúrát* támogatják. Ez az oka, hogy az értelmiségiek a demokrata liberálisok uszályába kerültek, fennszóval hangoztatják antikommunizmusukat, és persze azért gondosan ügyelnek saját funkcióik kiváltságaira is.

A szociáldemokraták soha nem beszéltek arról, hogy a magánvesztéseket a közalapokból finanszírozzák, és arról a tényről, hogy a sokakat érintő megszorítások jelentik azt az árat, amelyet a magántulajdonért fizetni kell. Nem voltak hajlandók felismerni, hogy az a jobboldali politika, amelyhez a kezdetektől kötődtek, valójában osztálypolitika: átvették a teljes jobboldali ideológiát. Soha nem voltak képesek hibáikat felismerni: hogy 1989 decemberét követően *leromboltak minden, a makroszintű tervezéshez és a köztulajdonhoz köthető ideológiát*, és hogy *az előző rendszer annyi anyagi, szervezési és pszichológiai realizálódását tették tönkre, amennyit csak bírtak*. Ez egyben annak a modernizációs fejlődésnek a lerombolását is jelentette, amelyet Románia addig elért. A szociáldemokratáknak nem volt semmiféle konkrét vagy ésszerű javaslatuk a megszorító intézkedésekkel szemben, hiszen azokat képviselik, akik a közjavak fosztogatásából, a kizsákmányolásból és a társadalmi megosztottságból kovácsolták ki szerencséjüket, akik kiirtották a szolidaritás, a közjavak, vagy a baloldali harcosság minden formáját. Soha nem

kértek bocsánatot azért az elfecsérelt két évtizedért, amelyet a fejlesztésre, a nyomor enyhítésére és az alternatívák kidolgozására lehetett volna fordítani. Véleményem szerint a szociáldemokrácia, „szélsőbaloldali” partnereivel együtt, a baloldali gondolat rosszindulatú ellensége, mert egyszerűen elsíbolták a baloldaliság gondolatát,¹⁵ és növelték a népesség politikai zavarodottságát. Bár természetesen jól tudjuk, hogy minden politikai ideológiát és erőt összetett objektív és szubjektív tényezők határoznak meg, mégis merengjünk el azon, hogy *mi történhetett volna*, ha a szociáldemokraták nem úgy működnek az elmúlt két évtized során, mint ahogyan azt tették.

Röviden, a baloldal nem csupán az egykori sztálinizmus miatt van válságban, hanem sokkal inkább – hiszen a közelebbi okok mindig nagyobb hatásúak, mint a távolabbiak – a szociáldemokrácia 1989 utáni szereplése miatt. De így vagy úgy, mindkettő ugyanazt képviseli: az antimarxizmust és az antikommunizmust.

A teljes politikai osztály és a mainstream értelmiségiek – kormányon vagy ellenzékben – csakis a politikai formára fordítanak figyelmet (és a választásokra koncentrálnak, függetlenül a soha nem orvosolt csalásoktól), de még ezzel a formával sem tudnak mint kezdeni, nem beszélve a társadalmi vagy gazdasági bázisról.¹⁶ Ez az egész osztály eléggé káros ahhoz, hogy lecseréljék őket.

Ennek az osztálynak minden része hatalomra törekszik – bár jelenleg a szociáldemokraták és a liberálisok akarnak hatalomra kerülni –, és nemigen válogatnak az ehhez szükséges eszközökben. Jelenleg a politikai „ellenzék” arra számít, hogy majd hatalomra kerülhet, mikor a népesség többségének anyagi helyzete odáig romlik, hogy az emberek megelégednek róla: ez a helyzet nem kis részben éppen a szociáldemokraták és a liberálisok politikája és viselkedése miatt alakult ki. A szociáldemokraták és liberálisok néhány képviselője egyenesen a tömegek irracionális radikalizálódásában bízik, vagyis ők már nem gondolják úgy, hogy a jelen szisztémában a választások jelentik az egyetlen rotációs lehetőséget, és így tulajdonképpen magát a szisztémát változtatnák meg. Az egész politikai osztály azt szeretné, ha az emberek nem gondolkodnának a lehetséges alternatívákon, és radikalizmusuk elmerülne a népbuításban, a giccses szórakozásokban és a fatalizmusban. A politikai osztály tagjai az embereket olyan gyerekké akarják süllyeszteni, akik a cirkuszért és a politikai látványosságokért cserébe elfogadják uraik elmaszkírozott autoritarizmusát, vagy olyan bolondokká, akik élvezetet találnak uraik periodikus le- és felváltásában.¹⁷ Így a mai „baloldal” úgy viselkedik, mint a weimari elit, amely olyan helyzetet alakított ki, ahol a németekkel kénytelen-kelletlen elfogadtatták a nácizmust, csak hogy a rendszeren belül maradó „alternatívát” preferálják.

A második kérdés, amivel itt foglalkozunk, az az állításom, hogy a jelenlegi nyíltan jobboldali kormányzat (a korábbi szociáldemokraták csupán leplezett jobboldaliak voltak), amely javaslatot tett bizonyos progresszív politikai lépésekre – így a privilégiumok csökkentésére –, megfelelőbb helyzetet teremt egy következetes baloldal számára. Vajon nem árulás-e ez egy baloldali nézőpontból? Nem, hiszen egyértelműen rámutattam, hogy milyen ellentmondásos módon történik ezeknek a politikáknak a bevezetése.

A Demokrata Liberális Párt egy nyíltan jobboldali párt, amely nem csupán a privilégiumok és a korrupció letörésének jelszavával került hatalomra, hanem főleg jobboldali gazdaságpolitikája és elszánt antikommunizmusa miatt. Igen ám, de a jobboldali gazdaságpolitikát a szociáldemokratáktól és a liberálisoktól örökölték, és a demokrata liberálisok antikommunizmusa csupán harsányabb, mint a szociáldemokratáké és a liberálisoké.

Ráadásul egyáltalán nem beszélek a népi/liberális demokrata kormány és a következetes baloldal között kötendő szövetségről, csupán arról, hogy *a progresszív célokat, mint olyanokat, támogatni kell* (függetlenül attól, hogy kinek a céljai), és így *esetről-esetre* lehet bizonyos pártokat vagy politikákat támogatni, amennyiben azok progresszív célokat követnek. Természetesen mindig meg kell vitatni, hogy az adott célok valóban progresszívek-e, és az új problémákat az elmélet mérlegére kell helyezni, de a baloldali alapelveknek és céloknak túl kell lépniük a kliséken, és nyomást kell gyakorolni ezeknek a céloknak a megvalósulása érdekében.

Ehhez fűződően meg kell említenem, hogy 1899-ben az ifjú romániai szociáldemokrata párt legfontosabb tagjai átléptek a liberális pártba. Ezt azzal indokolták, hogy a szocializmus nincs napirenden, de a liberális cél – az ország modernizálása – progresszív és szükségszerű, ezért sokkal realistább lenne ezt a célkitűzést támogatni, és elnapolni a szocialista „ideálokat”. Önmagukat „nagyilelkűeknek” nevezték, és az eset „a nagyilelkűek árulása” néven vonult be a történelembe. Szóval magam is efféle „nagyilekű” volnék? Egyáltalán nem. Én úgy vélem, hogy nem egy pártot, hanem *egy célkitűzést kell támogatni*, és ezért egy következetes baloldalnak bármely olyan pártot kritikával kell illetnie, amely elutasítja ezt a progresszív célt, vagy *nem viszi végig* azt. Csak ha a gondolkodás korábban rögzült formáit és a (fétissé alakuló)¹⁸ leegyszerűsített koncepciókat meghaladjuk, akkor leszünk képesek újítani: konkrétan úgy, hogy a következetes baloldal teljes elméleti munkáját és gyakorlati tevékenységét az erőviszonyok megváltoztatásának kiindulópontjává alakíthassuk át.¹⁹

1. Az első fontos szempont a társadalmi struktúra világos osztályanalízisének szükségessége (amit a mai romániai értelmiség elkerül). Az osztályok és egyéb kategóriák generálják a hatalmi viszonyokat, és így az erőviszonyokat. Már beszéltem a bürokráciáról, amelynek felső rétege, mind az állami, mind pedig a magánbürokráciában, erősen összekapcsolódik a nagy magántulajdonok birtokosaival, illetve összefonódik azokkal – ők azok, akik ennek a tulajdonnak a megtartásában érdekeltek, és így általában véve az uralkodó osztályt alkotják.

A kapitalista vezető rétegek valódi kihívója a *proletariátus*. Ha ezt nem keverjük össze az első ipari forradalom korának munkásosztályával – ahogy azt mind a sztálinisták, mind pedig a szociáldemokraták tették –, hanem úgy határozzuk meg, mint azokat, akik termelőeszközök (Marx)²⁰, vagy egyéb, a létfenntartáshoz szükséges eszközök²¹ híján saját munkaerejüket kénytelenek áruba bocsátani, akkor az, hogy miként lesz a proletár rétegekből, illetve a proletár jellegű rétegekből (ideértve az alsóbb- és középszintű bürokratákat, az orvosokat, tanárokat stb.) egy világos osztálytudattal rendelkező *önmagáért való* osztály (Marx), a legfontosabb kérdés a következetes baloldal számára.

2. Bár mindnyájan tisztában vagyunk vele, hogy a sztálinizmus kialakulása, illetve a forradalom elárulása nem a vezetők hitszegéséből, hanem abból a komplex problémahalmazból eredt, hogy a 20. században nem voltak meg a szocializmus objektív feltételei, és igen gyengének bizonyultak a szubjektív feltételek (beleértve ebbe a baloldal vezetőinek viselkedését is), Trockijnak valahol mégis csak igaza volt. A vezetők viselkedésének nem csak arra lehet befolyása, hogy a történelmi feltételeket és a virtuális alkalmakat konkrét, megfelelő, alkalmas pillanatokká (*kairosz*) fordítsa át a nekik tetsző célok érdekében, hanem le is tudja rombolni ezeket a feltételeket. A vezetők viselkedése egyike azoknak a fő alkotórészeknek, amelyeknek *együtt kell lenniük* a kitűzött célok eléréséhez: a *fortuna* önmagában nem elég, a *virtù* is szükséges, ahogyan azt Machiavelli hangsúlyozta, és Althusser is bebizonyította.²² A *virtù* éppen a vezetők képessége arra, hogy megértsék némely illékony és véletlenszerű elem lehetőségét, és azokat egy koherens logika keretei között egyesítsék.

Hogy egy olyan szót használjunk, amely már előkerült ebben a tanulmányban, a baloldal vezetőinek viselkedése heroikus kell, hogy legyen. De mi is egy *hős*? Olyasvalaki, akinek progresszív ideáljai vannak, és úgy cselekszik, hogy konkrét tetteit ezekhez az ideálokhoz közelítse. Cselekedetei így nem csupán azt feltételezik, hogy képes legyen álmodni, társadalmi ideálokat megfogalmazni, vagyis túllépni azokon az általános individualista nézeteken, amelyekre az embereket az emberiség egész „előtörténete” (Marx) során oktatták, de azt is, hogy ezeket az ideálokat,

a társadalom, az emberek, a tömegek érdekeit a legelső helyre állítsa. Heroikusan viselkedve az ember ezeket az ideálokat és társadalmi érdekeket fontosabbnak tekinti, mint saját mindennapi jólétét és belső késztetéseit az individuális, saját boldogságra: a hős intenzív módon él, és mivel saját élete oly drága neki, képes feláldozni is magát ezért az életért. Valójában élete csak akkor kap értéket és értelmet, ha képes saját ideáljainak megfelelően, következetesen cselekedni.

Egy ilyen embernek intellektuális perspektívája van az életről, habár nem értelmiségi: az emberi lételemet problematizálja, megkérdőjelezi önmagát, kétségei vannak, és ideáljainak megfelelő terheket vállal magára. Ezért a hős nem egyszerűen csak az extrém választások, vagy éppen az extrém önfeláldozás embere, hanem olyasvalaki, aki következetesen, az eszméivel összhangban cselekszik.

Egy akármilyen vezetőhöz képest a baloldali vezetőnek még inkább szükséges felvállalnia ezt a heroizmust, hiszen a baloldal, mint olyan, magába foglalja a dominancia-alávetettség rendjével szembeni társadalmi ideálokat. De vajon vannak-e a mai szociáldemokráciának efféle ideáljai? A válasz zavarba ejtő lehet. Ez megmagyarázza, hogy az 1989 utáni Románia szociáldemokráciájának vezetői miért szegődtek a csúcsburokrácia szolgálatába, és nem az egyszerű dolgozó emberek érdekeit tartották szem előtt.

A problémának nyilvánvalóan van egy pszichológiai aspektusa is. Jelenleg (de nem csupán jelenleg, hiszen viselkedésük már 1989 decemberétől fogva eléggé egyértelmű volt) azt láthatjuk, hogy a szociáldemokrata vezetők hatalomvágya elnyom minden késztetést, hogy az ország érdekét nézzék, és hogy azon egyszerű emberek oldalára álljanak, akik közül származnak. Ha mindezen aspektust következetesen átgondolták volna, akkor lehetetlen azt feltételezni, hogy tudatosan ilyen irányt szabtak az országnak, hogy akarattal okoztak óriási szenvedést, és tékoztak el honfitársaik életét. De hát pontosan ezt tették. Ha így volt, akkor még olyasféle értelmiségieknek sem tekinthetjük őket, aminek tűnnek.

Ha a modell rossz volt, akkor mai örökösei még rosszabbak. A mai szociáldemokrata vezetőknek sem progresszív társadalmi ideáljai, sem semmiféle heroikus attitűdjük nincsen az országot sújtó masszív válsággal szemben. Következésképpen a heroikus attitűdöt nem a körökben kell keresni.

3. Amint tudjuk, a gazdasági válság meglehetősen erős hajlamot gerjesztett a nyugati ideológiában a kapitalizmus erkölcsi magyarázatára. Ez a tendencia alárendelődik és beleolvad a rendszer általános legitimációjába. De hiába, hogy a bankárok kapzsiságáról, a jogosulatlan jutalmakról, a politikailag irányított nagy magáncégek elutasításáról szóló gondolatok általában véve a kapitalista rend védelmének szempontjából indulnak ki (azáltal, hogy csupán ezeket tekintik a válság elsődleges okainak), Romániában még ez a kapitalista „moralizálás” sem volt képes támogatást

szerezni. A szociáldemokraták különösképpen felelősek ezért az elutasításért, és hogy a morális aspektusokat gúnyos tényekké transzformálták. Kritizálták ugyan az emberek önzését, de mint már említettem, számukra a romániai társadalom kívánatos mintája a (nyugati) kapitalizmus, mintha a kapitalizmus egyáltalában morális lehetne. Kritizálták a csúcsburokraták privilégiumainak megszüntetését, de nem kérdőjelezték meg, hogy ezeknek a kiváltságos fizetéseknek és nyugdíjaknak az állami finanszírozása – vagyis az egész nép, köztük az alacsony fizetésű és nyugdíjú emberek általi finanszírozása – morális lehet-e.

Néhány privilégium megszüntetésével a jobboldali liberális-demokraták megpróbálták korrigálni az állam túlköltekezését, és a csúcsburokráciának való alávetettségét. Így annak a fentebb már említett tendenciának engedelmessé váltak, amely rendszerszintű válság esetén nem kapitalista módszerek segítségével igyekszik segíteni a kapitalizmus működését. De a kapitalizmussal kapcsolatos morális hozzáállásuk is ellentmondásos: nem csupán azért, mert bizonyos privilégiumok eltörlésével saját klientúrájuk egy részét, és vele hatalmuk egy részét is elveszítik, hanem azért is, mert *maga a rendszer a csúcsburokrácia és a burzsoázia egybefonódásán alapul*. És saját propagandájuk is csak kevéssé legitimálja moralizáló irányzatukat, hiszen az valahogy nemigen képes illeszkedni a dominancia strukturális viszonyainak fenntartásához. Akárhogyan is, az egész politikai osztály az individualizmust teszi meg filozófiája alapjává, és a szolidaritás, a közjavak és a közösségi érdekek csupán egyes, véletlenszerű kampányok témájaként szolgálnak.

4. A gazdasági logika összekapcsolódik a morális ítéletek logikájával.²³ A jelenlegi világválság azt mutatja, hogy a kapitalizmus növekedése többé már nem igazolható: bár még mindig akadnak olyan zúgok, ahol van lehetőség a beruházásra,²⁴ és ezek tovább táplálják a növekedést, ám a gazdasági rendszert, mint olyat, kiszárították a folyamatos profithajszka kísérői: a fegyverkezés, az erőforrások elherdálása, az irracionális fogyasztói vágyakat generáló reklámok. És hiába maradtak még a kapitalizmus növekedését tápláló rejtett zúgok, az általános veszteségek immár felülmúlják a nyereségeket. Ezek a veszteségek szabják meg, hogy a gazdaságot éppen olyan fontosnak tekintik, mint az emberi tevékenység morális/általános társadalmi legitimációját.

A jobboldali ideológiát átvéve a romániai „baloldal” úgy látja, hogy az ország jövődőlendülésének záloga a kapitalista fogyasztás támogatása. Itt nincs most helyünk arra, hogy megvitassuk ennek az elvárásnak az ellentmondásos jellegét. De hogyan képviselhetné azt egy baloldali nézet, hogy az állam adóik csökkentésével támogassa a tőketulajdonosokat, másfelől viszont csökkentse a szociális beruházásokra és kiadásokra költött összegeket? És miként lehet baloldali hangon kifejezni az együttérzést a szegény bérmunkásokkal és nyugdíjasokkal, és egy szóval sem említeni, hogy a privilégiumok csökkentésével lehet-

ne növelni az állam bevételeit, és így csökkenteni a szegény rétegeket sújtó megszorításokat? Mennyire lehet baloldali és morális az, ha valaki burkoltan a tisztességtelen privilegizált fizetések és nyugdíjak fenntartását várja el az államtól – vagyis azoktól a sérülékeny rétegektől, akiket a baloldal állítólag képviselni hivatott? Miként lehet valaki baloldali úgy, hogy a kapitalizmus egyre növekvő ellentmondásai láttán, amelyek a magángazdálkodás és magánirányítás következményei, nem igyekszik *minden módon* fellépni ezek ellen – pedig ez éppen az állammal, valamint az egyszerű bérmunkásokkal és nyugdíjasokkal jelentene „szolidaritást”? Nem éppen ez – a nyereségek privatizációja és a veszteségek államosítása – bizonyítja a kapitalizmus olyan strukturális ellentmondását, amely miatt túl kell haladni, hiszen már többet pusztít el, mint amennyit felépíteni képes?

5. A hamis baloldal kritikája immár nem a baloldal történelmi szektásságának egyszerű kifejeződése, amikor az egyik szekta szemben állt az összes többivel. A világban ma felhalmozódott ellentmondások azt kívánják az emberektől, hogy *itt és most* dolgozzanak ki konkrét alternatívákat, hogy legyenek innovatívak. A baloldal immár nem szorítkozhat arra, hogy *a rendszeren belül* nyomást gyakorolva részlegesen a munkaerő adásvételének kondícióit javítsa. Mernie kell egy új társadalmi projectben gondolkodnia: *nyomást kell gyakorolnia a rendszer ellen.*²⁵

A kapitalizmus átalakításához szükséges az ilyen nyomás: és ha ez a nyomás minden területen érvényesül, akkor az olyan partikuláris célok, mint a következetes demokrácia, a következetes kapitalista egyenlőség (vagyis a kiváltságok elvetése, az emberi jogok korlátozásainak megszüntetése), a politikai diskurzusok következetes logikája a társadalmi rend új koncepciójában olvad egybe, amely új formában reprezentálja majd az ember korlátait és lehetőségeit. Ez annyit tesz, hogy ennek az új koncepciónak és reprezentációnak az *objektív előfeltételei* – a *termelőerők* és a *strukturális viszonyok közötti mély ellentmondások* – találkoznak a szubjektív feltételekkel. Manapság valóban megvannak az objektív feltételek, és bár az emberek állítólag képesek előre látni cselekedeteiket és azok következményeit, a közösségek – úgy tűnik – nem képesek megjósolni a társadalom e rendjének és rendetlenségének eredményeit: a feloldhatatlan ellentétek és a globális problémák rendszerszintű válságot gerjesztenek, és emberi életek pazarlódnak el. Ezt a mozgást tovább erősíti, hogy a baloldal – nem csupán Romániában – még nem kászálódott ki történelmi válságából. A domináns baloldal, amelyet a jobboldal is figyelembe vesz, azokat a szociáldemokrata nézeteket vallja, amelyeket fentebb kifejtettem. A kapitalizmus átalakításának objektív és szubjektív feltételei elegendig még nem találkoztak.

Emlékezzünk arra, miként figyelmeztetett Lenin egy évszázaddal ezelőtt: „Tévedés volna azt gondolni, hogy a forradalmi osztályok mindig elég erősek ahhoz, hogy véghezvigyék a forradalmat, amikor a

forradalom a társadalmi és gazdasági fejlődés feltételei folytán teljesen megérett. Nem, az emberi társadalom nem ilyen ésszerű és nem ilyen »kényelmes« az élenjáró elemek szempontjából. A forradalom megérlelődhet, s meglehet, hogy a forradalmi alkotóerők nem elégségesek ennek megvalósításához – ilyenkor a társadalom rothadásnak indul, s ez a rothadás olykor évtizedekig elhúzódik.”²⁶

Ennek a rothadási periódusnak a megrövidítése kell, hogy *mot d'ordre* legyen világszerte a mai baloldal számára.

Jegyzetek

¹ Amíg a különféle szervezetek (mint a kormányok, a bíróságok, a hadsereg, az egyházak, az egészségügyi és kulturális szervezetek) tisztviselőinek hierarchikus felépítménye, illetve a „szakemberek karrierje”, legyenek azok akár közszolgálati alkalmazottak, vagy különféle hivatalnokok, olyan meritokratikus szabályokon, professzionális normákon, karrierlehetőségeken és átfogó procedúrákon nyugszanak, amelyek lehetővé teszik a társadalom racionális fejlődését és ellenőrzését, addig a bürokráciát általánosan nélkülözhetetlennek, de egyben vagy 1. a demokráciával szembenállónak, vagy 2. egyfajta meglehetősen neutrális szerveződésnek és gyakorlatnak tekintik. A második elemzés értelmében a bürokrácia a hivatalnokok (mindenféle szintű hivatali dolgozók) alkotta köztes réteg, amely az irányítók és az irányítottak közti kapcsolatrendszer logikájába ékelődik, és elmélyíti a társadalom feletti hatalmat, mivel éppen köztes pozíciójának következtében *maga ez a réteg is az irányítókhoz tartozik*, vagy a társadalom rétegződése szempontjából *az irányítottakhoz is és az irányítottakhoz is* (mindezt különböző szinteken, a legkülönbözőbb intézményeknek és beosztásoknak megfelelően).

Gazdasági szempontból nézve a bürokrácia a *szolgáltatások* birodalmába tartozik, és leginkább azok közé, amelyek értelmiségi specializációt kívánnak meg. Fontos, hogy a bürokrácia maga is rétegzett, és felső/magas, közép- és alacsony szintű bürokráciára oszlik. Egy tábornok, egy kórház vagy színház igazgatója, egy magas szintű köztisztviselő, egy rektor vagy dékán, egy bank ügyvezető igazgatója stb. olyan státuszban van, hogy már a burzsoázia felső rétegéhez kerül közel, míg az alacsonyabb rangú tisztek, egy orvos vagy egy nővér, egy tanár stb. státusza a burzsoázia középső rétegeihez vagy a kispolgársághoz kapcsolja őket. Mindazonáltal az egész bürokrácia közvetett kapcsolatban áll a fizikai munkával, és ezt a kapcsolatot alaposan számításba kell venni. Ennek a pozíciónak legfontosabb jellegzetessége *a bürokrácia nagy részének közvetlen kapcsolata az állammal*: ezen a kapcsolaton keresztül a bürokráciának ez a része társadalmi helyzetének megfelelő mértékben használhatja közvetítő hatalmát, vagyis azokat az eszközöket, amelyek általában véve a hatalmi viszonyok (az alávetés-alávetettség/kizsákmányoltság) konzerválására szolgálnak, hogy ily módon biztosíthassa saját céljaira az állam bevételeinek egy jelentős részét. Ez az aspektus rámutat arra, hogy miért növekszik az állami bürokrácia autonómiája az állammal, valamint az egyes intézmények személytelen irányítási szabályaival szemben; ezek az emberek tudatukban egyszerre függenek az államtól, és ezzel egy időben uralják is azt – ennek hatására hajlamosak elidegenedni a valóságos uralmi-alávetettségi struktúráktól, hiszen az „államtól” kapják fizetésüket, juttatásait és ösztönzőiket.

Szükségünk van egy koncepcióra a bürokráciáról, hogy láthassuk: a burzsoázia és a proletariátus között feszülő antagonizmus egy összetett köztes rétegen szűrődik át, amelynek különböző részei a két osztály irányában asszimilálódnak.

² Hogyan lehetne megmagyarázni az általános tolvajlást és korrupciót? A fenomenológia segít megérteni, hogy az emberek az általuk osztott értékek mentén cselekszenek, amelyek legitimálják vagy éppen megtiltják elsődleges intencióikat. „Tudatuk”, amely valamely adott cselekvésre motiválja őket, vagy megakadályozza azt, egyrészt csupán különböző értékek konfrontációját jelenti, illetve tartalmazza, másrészt pedig különböző késztetéseiket és szükségleteiket. Az uralmon lévőek által mutatott példa is igen fontos ezeknek az értékeknek a felépülésében, amelyek az őket érő befolyások hatása alatt elgondolt normatívákat tükrözik. Az általuk elismert, felvállalt vagy elutasított értékeket az emberek különféle virtuális vagy valóságos szituációkban vizsgálják, illetve figyelembe veszik mások tapasztalatait, ezáltal alternatívákat alkotnak, és kialakítják végső intencióikat. Az uralmon lévőek példája meghatározza, hogy az egyszerű emberek hajlamosak megbocsátani maguknak egy olyasféle Jean Valjean-i bűnt, amelyben maguk is szívesen osztoznának.

A sztálinizmus idején, bár számos vezető példája „igazolta” az emberek számára, hogy „mindenki lop a munkahelyéről”, az e kérdésre koncentráló hivatalos értékek ellentmondtak ennek, és a köztulajdont az általános jólét zálogának tekintették. A személyes jólétről úgy tartották, hogy az az ország általános fejlődésének eredménye. 1989 decemberét követően mind a *teljes* uralkodó osztály, mind pedig a *hivatalos értékek* példája az egyéni jólétet legitimálta, semmibe vették a köztulajdont és az általános jólétet, és (a szociológiai individualizmus keretein belül) azt sugallták, hogy csakis egyéni taktikákon keresztül, ahol „a cél szentesíti az eszközt” és „az alkalom szüli a jogot”, válik elérhetővé a személyes jólét.

Sem a vallás befolyása, sem pedig a törvények szabályozó ereje nem erősebb a hivatalos értékeknél – amelyeket a politikai diskurzusok, a tömegmédiá, a szabályok és az oktatás közvetít –, hiszen a lopkodást és a korrupciót nem fékezte meg az 1989-et követő új vallásos trend, mint ahogy korábban a represszív intézmények sem voltak erre képesek. Sőt, a lopás és a korrupció szintje 1990 óta sok ezerszeresére nőtt; az összes „morális” intézmény, így az egyház és az igazságszolgáltatás csupán egy olyan magatartás fennállását bizonyítják, amelyet a szlogenek és a tettek közötti eltérés jellemez.

³ Claude Karnoouh: „Partidul Comunist Român – înviat sau dus la groapă?”, <http://revistacultura.ro/blog/2010/07/resuscitarea-partidului-comunist-roman-un-reportaj-analitic-de-claude-karnoouh/#more-2461>

⁴ Lásd Alexandru Polgár: *Roumanie: ce qui reste du communisme...* <http://lapenseelibre.fr/lapenseelibre23.aspx>

⁵ Egyetlen hivatalos intézmény sem emelte fel szavát a Kommunista Párt újjáalakítása ellen, bár a törvények tiltják a kommunista szimbólumok használatát és a kommunista propagandát. Ez nem csupán azt mutatja, hogy senki sem veszi komolyan ezeket a „kommunistákat”, hanem azt is, hogy általában véve milyen kevésbé számítanak a törvények.

⁶ Report from the Commission to the European Parliament and the Council, 20. 7. 2010. http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/cvm/docs/com_2010_401_en.pdf

⁷ Erre csak akkor kerülhet sor, ha a jelenlegi „ellenzék” – a szociáldemokraták és a liberálisok – nem kerülnek hatalomra.

⁸ Lásd Ana Bazac: „The ethics committee – concerns following an indirect experience”, *Bucharest Conference in Applied Ethics*, 2nd edition: *Ethics*

Committees and Other Ethical Tools, Universitatea din București, Facultatea de Filosofie, Bukarest, 2009. október 30–31. http://www.bcae.ro/docs/2009/bcae_2009_bazac.pdf; Ana Bazac: „Bureaucratic Inertia versus Democratic Communication Management in University Chairs”, (Társszerzők: Sergiu Băltătescu, Floare Chișea, Ionel Cioară, Adrian Hatos, Sorana Săveanu), *Educație și schimbare socială. Perspective sociologice și comunicaționale*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2010. 333–338.

⁹ 1989 előtt egy társadalmi ideálként jelent meg az emberek helyzetének szisztematikus fejlesztése. Ezt az ideált elsősorban nem a szocialista jellegű hatalom legitimálásának szükséglete miatt hangoztatták, hanem egy *kommunista jellegű ideál logikájából következően*.

¹⁰ Ahogyan azt Constantin Gheorghe (a szociáldemokrata párt tagja, aki magát „baloldali liberálisként” definiálja) írta Claude Karnoouh „Partidul Comunist Român – învitat sau dus la groapă?” című írására válaszolva: <http://revistacultura.ro/blog/2010/07/resuscitarea-partidului-comunist-roman-un-reportaj-analitic-de-claude-karnoouh/#more-2461>

¹¹ A jelenlegi Romániában a legfontosabb privilégiumok az *államilag fizetett* bíráknak, katonatiszteknek, diplomatáknak, parlamenti képviselőknek és magas rangú tisztviselőknek adott óriási fizetések és nyugdíjak. Ezek a privilégiumok részben a sztálinista korszak örökségei, ám 1989 utáni mértékük a csúcsbürokrácia hatalomátvételének következménye.

¹² Nézzük csupán a pénzügyi rendszer privilegizált státuszait: a bankok ügyvezető igazgatóinak adott óriási jutalmak – amelyek akkor is jártak, ha a bank nem termelt nyereséget – csupán azt követően tűntek elfogadhatatlan kapzsiságnak, hogy 2008-ban a válság megrázta a világgazdaságot. A válság és eme kapzsiság összefüggéseire – *elvetve* néhány liberális közgazdász feltételezését, akik a *bankárok kapzsiságát a válság fő okának* tekintik – érdemes elolvasni Samir Amin vonatkozó írását: *Sortir de la crise du capitalisme ou sortir du capitalisme en crise*, Le Temps des Cerises, Párizs, 2009.; vagy Yvon Quiniou munkáját: „Imposture du capitalisme moral”, *Le Monde Diplomatique*, 2010. július 3.

¹³ Emlékezzünk csak rá, hogy mit ír Marx *A német ideológiában*: „a kommunista társadalomban viszont, ahol mindenkinek nem csak egy kizárólagos tevékenységi köre van, hanem bármely tetszőleges tevékenységi ágban kiképezheti magát, a társadalom szabályozza az általános termelést és éppen ezáltal lehetővé teszi számomra, hogy ma ezt, holnap azt tegyem, reggel vadászom, délután halásszam, este állattenyésztéssel foglalkozzam, ebéd után kritizáljak, ahogy éppen kedvem tartja – anélkül, hogy valaha vadásszá, halásszá, pásztorrá vagy kritikussá válnék”. (Marx–Engels: *A német ideológia*. I. Feuerbach. Történelem. MEM, 3. k. 37.)

¹⁴ Egy modern, 19. század végi román meseíró, Grigore Alexandrescu egyik ismert története, *A fejsze és az erdő* remekül példázza a politikai polarizáció kontinuitását: ha a fejszének nincs (fából készült) nyele, akkor hiába az ijesztő külső erő, nem képes kivágni a fákat.

¹⁵ Lásd a 2010 júliusi felmérést, ahol a megkérdezettek 58%-a állította, hogy elmenne szavazni, és ebből 40% a szociáldemokratákat preferálta. http://194.88.148.177/7c/e5/b5/ca/document_2010_07_22_7609721_0_sondaj_ipp.pdf

¹⁶ Romániában jól ismert kulturális motívum a politikai és jogi *forma* (felépítmény), valamint a gazdasági és társadalmi bázis/struktúra (alap) közötti kapcsolat. Ezt a gondolatmenetet még a 19. század végének konzervatívjai dolgozták ki,

és a két világháború közti időszakban tovább fejlesztették. A konzervatívok azt feltételezték, hogy a politikai modernizáció meg kell hogy feleljen a gazdasági struktúra szintjének, és így lehet organikus. Jobboldalról kritizálták a poszt-1848-as liberálisok által bevezetett politikai intézmények formalizmusát. Egyik megállapításuk szerint a politikai modernizáció ütemét egészen addig vissza kellene fogni, amíg az emberek organikusán létre nem hozzák az új gazdasági és társadalmi viszonyokat. 1989 decemberét követően a teljes politikai osztály ismét a kapitalista re-modernizáció (a kapitalista demokrácia) mellett sorakozott fel, lerombolva a gazdaság erejét és koherenciáját.

¹⁷ Egy román közmondás szerint „Az urak változása a bolondok öröme”. Angolul ezt találtam: „Hope and expectation are a fool's income” (A remény és a várakozás a bolond jussa), illetve „The wise man is deceived once but the fool twice” (A bölcs egyszer téved, a bolond kétszer).

¹⁸ Akárcsak a mai Romániában, ahol a fő veszély, úgymond, az elnök autoriter hajlama lenne, bár nem látni bizonyítékokat erre a hajlamra. Ugyanakkor senki, aki erről a veszélyről beszél, nem szól egy szót sem a demokratikus átláthatóság, vagy a privilégiumok eltörlésének szükségességéről. Éppen ellenkezőleg, csendben igyekeznek eltusolni ezeket a problémákat, hiszen érdekükben áll az átláthatatlanság és a privilégiumok fenntartása.

¹⁹ Lásd Stathis Kouvelakis: „Lenin as Reader of Hegel: Hypotheses for a Reading of Lenin's Notebooks on Hegel's *The Science of Logic*”, in Sebastian Budgen – Stathis Kouvelakis – Slavoj Žižek (szerk.): *Lenin Reloaded: Toward a Politics of Truth*, Duke University Press, Durham & London, 2007. 164–204.

²⁰ Mivel a kapitalizmus világrendszer, így az osztálystruktúra is transznacionális jelleggel bír.

²¹ Az a tény, hogy az alávetettek nem rendelkeznek a társadalom által bírt létfenntartási eszközök felett, az objektív alapja az alsóbb szintű bürokraták, szakemberek és hivatalnokok proletárjellegének, hiszen ők is abból a jövedelemből élnek, amelyet munkaerjük áruba bocsátásáért kapnak. De természetesen ezt a jelleget elfedheti az értelmiségi vagy a professzionális elem, a termeléssel illetve a termelékenységgel kapcsolatos összetett viszony, akárcsak a „középosztályhoz tartozás” ideológiai reprezentációja.

²² Machiavelli: *A fejedelem* (1513). <http://mek.niif.hu/00800/00867/00867.htm>; Louis Althusser: Machiavel et nous. In Louis Althusser: *Écrits philosophiques et politiques*, II. köt., Textes réunis et présentés par François Matheron, Stock/Imec, Párizs, 1995., 1997.

²³ Lásd Adam Smith: *Glasgow Edition of the Works and Correspondence*, 1. kötet, *The Theory of Moral Sentiments* (1759), szerk. D. D. Raphael – A.L. Macfie, Liberty Fund, Indianapolis, 1982. http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=192&layout=html; valamint Francois Régis Mathieu: *Modalités de l'altruisme dans l'analyse économique*. <http://ethique.perso.neuf.fr/Mahieu1.htm>.

²⁴ Ezek a zugok a centrum-periféria viszonyok kiaknázásának eredményei. A szegénység és az elmaradottság keresletet generálnak, és a nagy tartalékokkal rendelkezők (mint Kína), vagy a pénztőke felett diszponálók (mint a nagy bankok) képesek beruházásokkal reagálni erre a keresletre, és így profitálni belőle. Ám a kapitalista gazdaság legnagyobb problémája mégis a kereslet csökkenése, amelynek okai: 1. a kínálat növekedése a profithajszra, vagyis a világméretű versengés erősödése következtében; 2. a fizetőképesség csökkenése, mivel a tőke a nagyobb profit érdekében csökkenti a munkaerő árát; és 3. a kínálat és

általában véve az egész gazdaság irracionális a magánprofitokért folytatott hajszája miatt.

A fentebb említett zugok, amelyeket maga a kapitalizmus hozott létre, így magának a rendszernek a tartósságát segítik. Mindezek a zugok, a kereslet forrásai alkotják azokat az „anyagi alapokat”, amelyek a kapitalista viszonyokon belül fejlődnek, és egyben azok alapjául szolgálnak. Mindazonáltal az, hogy a kapitalista növekedés folyamatosan újabb gazdasági lehetőségeket talál, *nem a társadalmi folytonosság egyedüli faktora.*

²⁵ Erre a merészségre korábban is szükség volt. A 20. század nem egy pillanatában éppen a baloldali emberek és vezetők ilyen merészsége segítette elkerülni a tömegek óriási szenvedését. A „mi lett volna, ha?” problémája, amely az utópiához kapcsolódik, nem érthető meg a fenomenológia segítségével: azok a baloldaliak, akik már nem mernek, elveszítik ideáljait, és éppen a „pragmatikus” értékek lesznek azok, amelyek segítik és működtetik társadalmi konformizmusukat. És azzal hogy nem mernek, bebizonyítják, hogy teljes mértékben megfeledeztek a többiekéről, az emberiségről.

²⁶ Lenin: Az „iszkrás” taktika legújabb vívmánya, avagy komédiába illő választás mint a felkelés újabb indítéka. *Lenin Összes Művei*, 11. köt. 353.

(Fordította: Konok Péter)

(A tanulmány az Eszmélet számára készült.)

Kínai közmunkás